

Олекса ТИХИЙ
РЕДАКЦІЇ ГАЗЕТИ «РАДЯНСЬКА ОСВІТА»*

В Донецькій області зовсім нема або майже нема українських шкіл та дошкільних закладів, не демонструються художні кінофільми українською мовою, в тім числі українських кіностудій. Бібліотекарі, працівники книгарень, музеїв, палаців культури не знають української мови або зневажають її. Установи та підприємства послугуються тільки російською мовою. Отже, практично проводиться дискримінація українців Донеччини і, звичайно ж, це веде до зниження рівня культури, моралі.

І. Франко вважав, що німецькі школи на Україні (в районах, що входили до складу Австро-Угорщини) приносять більше шкоди, ніж користі. Я не зустрів, щоб хтось виступав проти цього твердження.

«Как это важно, чтобы человек с детства чувствовал и аромат родной земли, и аромат родной речи». (Цитую за брошурою Могилевської «Познание прекрасного».)

Ян Амос Каменський, поділяючи школи на етапи, давав такі назви: 1. Материнська школа; 2. Школа рідної мови (7—12 літ); 3. Латинська школа (13—18 літ); 4. Академія та мандрівки (18—24 роки).

Л. М. Толстой, К. Д. Ушинський, М. І. Пирогов стояли за навчання рідною мовою.

За навчання рідною мовою боролися всі кращі представники українського народу: Шевченко, Коцюбинський, М[арко] Вовчок, Грінченко, Драгоманов, Л[еся] Українка та інші.

В Радянському Союзі державними мовами є всі мови союзних, автономних республік, автономних областей. Російська мова вивчається добровільно, а мова союзної республіки — обов'язково. Так написано в «Основах наукового комунізму», в постанові ЦК КПРС про святкування 50-річчя утворення СРСР. Пам'ятається, що пропозиція М. С. Хрущова зробити вивчення національних мов необов'язковим, а за бажанням батьків, не знайшла підтримки — проти неї виступили в пресі діячі освіти різних республік, в тім числі й УРСР. І слушно, бо те було б порушенням суверенітету союзних республік, бо давало б право тим, хто не хоче вчити національної мови союзної чи автономної республіки, говорити російською.

Російська мова за царату була єдиною державною мовою імперії. Інші народи були просто іногородцями, їхні мови були приречені на винищення. Після революції постали суверенні радянські республіки, що згодом утворили СРСР. Конституція СРСР гарантувала й гарантує їхній суверенітет. Російська мова, як і література та мистецтво, в силу свого панівного становища в імперії, була розвиненіша й більш поширена, а тому й після утворення СРСР стала мовою міжнаціонального єднання. І, як писав В. І. Ленін, вона не потребує, щоб змушувати людей інших національностей вивчати її з-під палки. Але вона не може замінити рідну мову інших народів та народностей, і ніхто не прагне до того.

Тяжко уявити собі доктора наук, письменника чи діяча мистецтв, що не володіє однією чи кількома мовами світу, переважно великих народів, тобто тими мовами, якими видаються праці з тих наук, в яких працює вчений чи мистецтвознавець. Так же безглуздо було б уявити собі інженера, агронома чи лікаря без знання російської мови,

---

Лист вручений працівникам редакції 2 червня 1972 р. Відповіді на лист і на нагадування від 29 вересня про нього не було.

Журнал «Слово і час», № 4, 1991 р., на с. 60–63, опублікував листа за чернеткою, кінець якої не зберігся.

Газета "Радянська освіта" - спільний друкований орган Міністерств освіти і вищої освіти УРСР та республіканських профспілок освітян. Виходила двічі на тиждень.

бо він не міг би знайомитися з працями чи досвідом своїх колег в Росії, інших союзних [республік] чи перекладами на російську мову (коли нема потреби чи можливостей перекладати твори на мови всіх народів СРСР) творів іноземної літератури. Але рядовий робітник, селянин чи ремісник може обійтися тільки рідною мовою, хоч знання чужих мов і не буде йому зайвим.

Але тяжко собі уявити людину без знання рідної мови. Як боляче слухати, коли син чи дочка говорять з рідною мамою чи татом різними мовами! Часто такі діти дивляться на рідних з висока, бо вони, бачте, темні, відсталі, а він «мужицькою» мовою говорити не хоче. Іноді навіть батьки з гордістю дивляться на своїх дітей, що вони такі «культурні», що навіть говорять по-російськи, чого «ми не досягли».

Часто без сорому кажуть: «Які там ми українці, ми — перевертні, хахли»; «Я українець, но не люблю українською язика»; «А мені всьо равно, яким язиком чоловік балакає, якби хорошим був»; «Я знаю українській язик, всьо понімаю, а разговарівать і читать не могу»; «А для чого він нужний, як всьо, візьде по-руському»; «Я вообщє не понімаю, к чєму сейчас націоналізм (мав на увазі українську мову), єслі вся література на русском язике».

«Той не марксист, той навіть не демократ, хто не визнає і не відстоює рівноправності націй і мов, не бореться з усяким національним гнітом або нерівноправністю. Це безперечно» (В. І. Ленін).

«Пожалуй, нет человека, который не испытывал бы неискоренимого чувства любви, привязанности к земле дедов и прадедов, к родной культуре, к своему языку, своим традициям и обычаям» (Л. І. Брежнев).

«Треба бережливо, з повагою ставитись до нашої рідної, чудової української мови. Це наш скарб, велика спадщина, яку кожний з нас і в першу чергу ви, письменники, повинні берегти і розвивати» (П. Шелест).

«Зрікатись рідної мови принизливо і аморально» (О. Гончар).

На моїх очах українські школи стали російськими. І зараз стають. В Часів-Ярі, де я вчився в 5—7 класах, було дві середніх школи з українською мовою викладання, і одна [з] російською. Початкові й семилітні, очевидно, українськими (даних не маю). Тепер всі російські. Школи, в яких я працював учителем, були українськими, а тепер одна напівросійська, а друга повністю російська. Десяток літ тому сестра закінчила українську школу, а тепер в тій же школі вчать племінники вже російською.

В Костянтинівці, Дружківці, Артемівську, Слов'янську, Горлівці, Жданові, а, може, й в не названих мною містах Донецької області, українських шкіл нема зовсім. В Донецьку, кажуть, є одна (на один мільйон жителів). Дитячих садків українських нема зовсім, навіть в окремих селах стали російськими. Я задавав і задаю собі питання: чому? Відповідь одна: так бажають батьки і діти. А чому так бажають? Бо технікуми, ПТУ, вузи, армія, підприємства, лікарні, крамниці, установи послугодуються російською мовою.

Чи нормально це? На мою думку, ні. Адже німці теж без батога пішли за Гітлером, італійці за Муссоліні і т. д. І заплатились. І батьки, і самі діти поплатяться за свій вибір. Вони не винні, бо не знають, що творять. А не знають, бо цьому питанню мало приділяється уваги, особливо газетами, радіо, телебаченням. Я, наприклад, не чув жодної передачі і не читав у газетах закликів і острого від подібної тенденції яка суперечить і Конституціям УРСР та СРСР, і марксизму-ленінізму, і просто людяності.

Часто говорять і між собою, і на батьківських зборах: «Зачем этот украинский? Дите из-за него не хочет учиться». Часто українську мову та літературу (на Україні!) викладають російською мовою. І закінчує юнак або дівчина 8 чи 10 класів, і трьох слів зв'язати по-українськи не може. На того, хто говорить рідною мовою, говорять «бендер, хахол», сміються та вважають за неука, хоч він знає втричі більше за того, хто сміється.

В Донецькій області проживає 4,8 мільйона чоловік. З них 2,7 млн. українців (56,5%), 1,9 млн. росіян (37,6%), 107 тисяч греків (2,2%), 73 тис. білорусів (1,5%),

2,2% інших національностей. З 2,2 млн. неукраїнців лише кілька сот тисяч приїхали в Донбасі протягом останнього десятиліття, а решта живуть тут протягом кількох поколінь, всі вчили українську мову, і для них вона не є і не може бути зовсім незнайомою. Але [для] українців же, корінного населення, російська мова рідною бути не може. Пригадуються слова С. Воробкевича:

Слово рідне, мово рідна,
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
А лиш камінь має.

Отже, люди, що йдуть за потоком, хто зрікається рідної мови, щоб окремі кретини не назвали їх хахлами чи бендерами, стають безсердечними, з каменем замість серця, людиноподібними тваринами, п'яницями, аморальними типами, робочою худобою. Їх лиш умовно можна назвати людьми. Я не суджу їх, не ображаю, бо вони не знають, що чинять. А ось інтелігенція, особливо вчителі та працівники органів освіти, письменники, журналісти, діячі культури не можуть, на мою думку, йти за потоком, а повинні активно втручатись у культурне життя, дбати про мораль, патріотизм отих рабів німих, на сторожі біля яких Т.Шевченко поставив слово, живу мову народу (гнучку, багату, мелодійну, чудову).

Донецька область становить понад 10% всього населення України, її питома вага дуже велика, і занедбання рідної мови та культури веде до занепаду всієї України. Про все це я поділився своїми думками в статті до редакції газети «Радянська Донеччина».

Що ж до освіти, то я подавав такі пропозиції:

1. Перевести всі вузи, технікуми, ПТУ, школи на українську мову викладання. Дошкільні заклади та молодші класи шкіл можуть, а може, й мусять, бути рідною мовою для дітей росіян, греків, євреїв та ін.

2. Вивчення російської мови починати не з другого класу, як тепер, а з 5-го — 6-го, коли дитина вже в основному знатиме рідну мову.

3. Видати масовим тиражем книгу чи брошуру типу «Цікаві бувальщини» чи «Музиканти сміються», де були б зібрані висловлювання, поезії, статті тощо про рідну мову, Україну, Батьківщину визначних людей минулого і сучасних [авторів], та книгу, яка вчила б, як буквар грамоти, любити, шанувати людську гідність, свій народ, Радянський Союз, всіх людей Землі.

4. Щоб учителі ніде не соромились говорити рідною українською мовою, не обмежувались місцевими діалектами, не говорили суржиком, щоб послідовно, завзято, з любов'ю вкладали в душі дітей та їх батьків свідомість належності до української нації, розкривали культурні та мовні багатства народу, постійно доводили, що людина без патріотичних устремлінь, без свідомої праці на користь свого народу є віл, вартий лише того, щоб його запрягали в ярмо.

5. Не приймати вчителем будь-якого предмета людину, що не знає, не шанує української мови та культури.

6. Ганьбити тих, хто питає учнів чи студентів, якою мовою вести предмет чи курс, українською чи російською («Мені однаково»).

7. Зупиняти тих батьків та дітей, що рвуться до російських шкіл, як зупиняємо дітей, що біжать на вулицю з інтенсивним транспортним рухом, хочуть встромити ручку в окріп, кислоту чи вогонь по незнанню, не розуміючи небезпеки. Постійно доводити, що «все на світі можна вибирати, сину, вибрати не можна тільки Батьківщину» (В. Симоненко).

8. Запропонувати іншу роботу вчителям, які чванливо кажуть: «Український язык — це теляча мова», — слова директора української (!) школи. «Я не знаю

українського мови, он мені не потрібен і взагалі не потрібен» (чув від багатьох вчителів)
[...]